

<< Nazad

Mostar

Muž: Imam 64 godine. Cijelo vrijeme sam živio u Mostaru, rođen sam u Mostaru i žena mi je rođena u Mostaru. I ona je mostarka. Ja sam bio nastavnik u školi srednjoj. Prosvjetni radnici su bili uvijek slabo plaćeni u odnosu na ostale, ali smo ipak živjeli normalno.

Ja nisam imao ni vikendicu, jesam kola imao svoja. Imali smo dvosoban stan, namješten. Mogao sam da odem na more, kod prijatelja.

Mostar je imao najviše muslimanskog življa, pa onda pravoslavaca, Srba u stvari, i bilo je i Hrvata, samo što su većinom Hrvati više bili u okolnim mjestima, po rubu grada. Ali što se tiče grada kao grada, živili smo normalno. Niko nije gledao šta ko kaže. Dosta je brakova mješani. Mi, prosvjetni radnici, mogli smo da osjetimo da su ta djeca normalno živila, bez obzira bio Musliman, Hrvat, Srbin. Svi ko jedan. Radili smo i živili bez problema ikakvih. Niko nas nije ni za što pitao, slobodni smo bili, radilo se.

Bosna i Hercegovina u odnosu na ostale republike koje su bile u sastavu one Jugoslavije, nije ona tako bila moćna i jaka, jer imala je ona sirovine, ali nije imala u odnosu na Sloveniju, u odnosu na Hrvatsku, na Srbiju i po platama, recimo koje su u to vrijeme bile.

Koliko ja znam malo i to je većinom stariji ljudi su išli u bogomolje, crkve i džamije. A gro, mogu da kažem 80, 90% niko nije to, zbog toga i brakovi ovi, more brakova je mješani. Mislim da je Mostar prednjačio što se tiče tih mješanih brakova.

Ja sam toliko vjerovao u zajednički život, jer sam kao dijete počeo da živim u toj novoj Jugoslaviji posle drugog svjetskog rata i kad su na vlast došle nacionalne stranke i to kad je već počelo nekakvo odvajanje, nisam mogao da vjerujem da može doći do toga da se to sve raspadne i da dođe do takvog krvoprolića i tako prljavog rata. Svaki rat je prljav, ali ovaj je bio, jer ja se kao dijete sjećam, onaj rat sam preživio, ali ni sličan ovome mene nije bio.

Mnogi su pobjegli iz Mostara, ja sam ostao upravo zbog toga što nisam mogao da vjerujem da može doći, jer niti sam kome šta radio, niti sam ikada ikog ružnim okom pogledao, a ne da sam se s nekim svađao. Prema tome, računao sam ko će meni što, zašto, zbog čega?! Po mome nema nevinih u ovome ratu. I s jedne i s druge i s treće strane bilo je loših stvari, iako je bilo veoma dobrih i finih, čestitih i poštenih ljudi na svim stranama.

U aprilu 92. godine počelo je pucanje, granatiranje, snajperisti na svakom mjestu, čiji, kako, od koga to, onda normalno zavisno od mjesta u kome je većina tog življa. Ako je većina bilo muslimanskog življa onda su oni imali vlast nad ovima, ako je bilo srpskog ili konkretno u Mostaru Hrvati su imali većinu i tako dalje, šta ja znam.

Mnogi su iz Mostara osjetili da se nešto veliko sprema. Moja kćerka je u mješanom braku. Ja imam zeta Hrvata. Oni su otišli, izišli su kćerka i sin i djeca, a ja smo i žena ostali tu u stanu, jer računamo oni će se vratiti za koji mjesec. U to vrijeme bila je srpska vojska oko Mostara i Muslimani i Hrvati su bili napadnuti od njih. Pošto su Muslimani bili na strani Hrvata, oni su zajednički rat vodili tako da smo mi Srbi bili ti koji nismo mogli nigdje izaći, a oni su išli. Mogli su da idu i u Hrvatsku, na more, dočim, mi nismo sve do maja '93. godine, kada su 9. maja zaratili između sebe dojučerašnji saveznici.

Što se tiče hrane, mi nismo gladni bili. Postojao je Karitas koji je brinuo o ishrani, čak šta više i nas Srbe je uključio u to i mi smo dobivali. Dvadeset i dva dana smo bili bez vode, bez struje. Ja i moja žena smo sedmicu dana živili samo na tostu. Iz kuće nismo smjeli da izađemo. To je bilo ono kad je na Srbe bio pritisak. Mi nismo ništa krivi za tu politiku, pucanje sa strana, odozgo.

Kad je rat počeo, onda su prve komšije, Muslimani većinom, malo koji Hrvat, su bili protiv nas. Oni su nas i istjerali iz stana i doveli su policiju da nam kola uzmu. Sve tako do maja '93. godine, kad je došlo do rata između Muslimana i Hrvata. Onda su nas štitili, maltene, Hrvati

Žena: To nisu bili mostarci, Muslimani iz grada. To su sve silazili sa sela u našoj zgradi. Jedan komšija, nastavnik je bio isto kao i mi, pita mene: "Šta ti misliš čiji je rat?" "Seljački, reko!. Ni jedan građanin iz Mostara, bilo koje nacije, nije u ratu, nit imaju pojma. "Ovo", reko, "seljaci vode rat".

Muž: Mi, Mostarci, živili smo kao braća, bez obzira ne vjeru. Mostar je posle drugog svjetskog rata imao 17 hiljada ljudi, da bi za 45 godina imao 140 hiljada ljudi. Gro ljudi je dolazilo sa svih strana, sa sela i u industriji radili. Prije samog rata nije bilo pravi mostaraca 10%, a mostarci nikad ne bi, bez obzira na vjeru i naciju, nikada započeli rat.

Žena: Sva ta muslimanska raja, kad smo otišli u Mostar, prilaze nam srdačno. Ljube te, grle te, te "što ste išli?", te "niste trebali".

Muž: A isto tako na hrvatskoj strani.

Žena: Valjda što smo mi bili nastavnici, obljubljeni smo bili.

Muž: Mi smo radili, pored nas je generacije i generacije učenika prodefilovalo, čak šta više, naši učenici su sada dede i bake koje smo mi vodili. Nikada se niskim nismo zamjerali i ko nas je god vidio, sada posle više od pet godina kad smo došli u Mostar, svak je s nama fino, zovu nas da nas časte. Mnogi su se čudili zašto smo mi otišli. Ali... strah, strah. Mnogi su glave gubili, jer vrednija je bila glavica kupusa od ljudske glave.

Žena: Zatrovan je narod bio, čim su stvorene stranke.

Muž: Obavezno je svaki dan granatiranje bilo.

Žena: Granatiranje je bilo i kad se završio rat sa Srbima. Završio se vraga! Srbi se povukli, a nisu toliko grad srušili.

Muž: Muslimana poginulih do maja '93. godinu ratu sa Srbima, nema ih ni jedna četvrtina, kao u ratu sa Hrvatima. I nije toliko srušeno bilo, nije toliko granatirano kao kasnije. Kasnije je bilo mnogo gore.

Žena: Kad su Hrvati granatirali njih, lijevu obalu, ma, to je bila ludnica.

Muž: Mi smo izašli iz grada 2. Februara '94. Rat skoro da je stao. Sve smo mi to preživili, ne može se to ispričati. Mi smo stanovali na prvoj liniji, crti, gdje je se najviše ratovalo između Muslimana i Hrvata. Tamo nam je zgrada bila u kojoj smo živili. Spavao sam normalno. Svaku noć, to je samo pucalo i pucalo.

Žena: Granatira tamo Muslimanima. Nama nema opasnosti. Meni je njih bilo žao. Iz dječije sobe smo vidjeli lijevu obalu, muslimansku. Godinu dana, ni zapaljene šibice svjetlosti nije bilo. Gdje su ti ljudi živili, kako je to živilo, to je grozno. Mi nismo stvarno znali tu situaciju. Sad mi to saznajemo tek, da su se grozno patili ti Muslimani. Prije svega ni vode im nisu dali, ni struje. Nisu smjeli zapalit ni svjeću. Mi smo to gledali. Nas nisu više dirali. Mi smo bili mirni.

Muž: Ljudski um ne može da svari šta se to desilo, zašto, zbog čega, kako... Masa svijeta nije tako razmišljala, to je šaka ljudi. Ja se sjećam dobro, negdje davno sam pročitao, pitalo je Ajzenhauera šta je rat, jer je on mjerodavan da to kaže. Kaže ovako: Rat je jedan period vremena u kome se ubijaju ljudi koji se uopće ne poznaju, na zapovjed onih koji se veoma dobro poznaju, ali se oni ne ubijaju. To je veoma dobro rekao. E, to je to, znači šačica ljudi je, recimo, vrtila svim tim svijetom.

A sad, zašto smo mi izišli iz našeg grada? Rat je maltene bio već završen. Nije nas niko više dirao. Ali mi nismo mogli izdržati pritisak na dušu, na mozak. Cijelo vrijeme čovjek je bio nesiguran i mi smo da idemo bilo gdje, samo gdje je mir i gdje nam neće niko ništa učiniti. Došli smo u novu sredinu, ovdje. Za nas je sve to bilo nepoznato, ali smo bili sigurni da nas neće niko ubiti. Strah je najcrnja stvar. Ja bih radije bio gladan, ali ne bih strahovao.

Žena: Mostar smo napustili '94. godine, u februaru. Kada smo krenuli iz Mostara mogli smo ponjeti neke stvari, zahvaljujući tome što smo ostali čitavo to vrijeme. Kola su nam već bili uzeli. Onda su nam igrom slučajeva kola vratili, našu ladu. Onda smo našli neku staru prikolicu, pa smo ponjeli ono osnovno, računajući da naši nemaju ništa. Djece su otišli sa torbićima na leđima, s knjigama. Pošto smo

bili u kćerkinom stanu, u našem je sve ostalo. Nismo iz našeg stana ništa mogli uzeti.

Muž: Robu smo nosili, ništa drugo nismo ponjeli. Nešto smo prodali, ali u besćenje. Recimo, televizor sto maraka, soba dječija 100 maraka. Skupili smo kćerki, računajući da ide mužu u Švedsku. Putovali smo s konvojom, ali sa svojim kolima.

Razmjena je bila tako da je određen broj Hrvata trebao odavde preći u Mostar, a Srbi iz Mostara ovdje. To je bilo preko Crvenog krsta, ured za razmjenu izbjeglica i ratnih zarobljenika.

Žena: Međutim, nije bio dovoljan broj Hrvata za razmjenu koliko je bilo Srba. Hrvati nisu htjeli svi da idu iako je bilo dogovoreno. Nas je bilo sto dvadeset i nešto, a Hrvata je bilo negdje oko sedamdeset. Mi smo stajali dugo, preko dva sata. Httjeli su da nas vrate ponovo u Mostar

Muž: Put od Mostara dovdje nije bio opasan. Mi smo bili obezbjeđeni. Njiova policija, HVO-a nas je dopratila, kao da idemo na izlet.

Žena: Samo hajte!. To je to!

Muž: To je to čišćenje.

Žena: To je sve na fin način, ali hajte. Dosta sam toga i zaboravila o početku rata u Mostaru. Nerado se i sjećamo.

Muž: Ja sanjam često, ona zna.

Žena: Jeste, ima nemiran san i sada i uvijek se vraća na to.

Muž: Kada smo odlazili iz Mostara bilo je tužno za nas. Tu smo rođeni. Tu smo 60 godina proveli i radnog vijeka, prijatelje i svega. Teško je to bilo. Ali za egzistenciju, za život, za glavu koju treba da sačuva čovjek, sve se to nekako kompenziralo, kako bi reko.

Mi smo vjerovali da se nikada nećemo vratiti.

Žena: Nikad se ne bih vratila. Možete misliti, u stanu ste svome, ne smijete upaliti svjetlo, nemate ništa pojesti, niko vam ne ulazi. Kad su njega odveli na saslušanje, tri sata sam ja plakala, niko meni nije ušao, vrata sam ostavila otvorena. Niko, a bilo je komšija. Jedino kad se vratio, trojica njih su ušli, Srba koji su tu bili, i to sve sa nekim strahom

Muž: Nismo smjeli naveče svjetla paliti, nije nam niko smio ući. Vječito su upadali unutra, nosili su iz kuće šta im se svidilo. Nisi smio ništa da kažeš, a gledao si kad će te samo povesti i to je bilo za neizdržati.

Žena: To je bila ta tortura što je natjerala. Kaže, što ste išli? Kad se ja vratim u one momente, u oni strah, pa ja sam slom živaca dobila kad su došli trojica ponovo. Više nisam mogla izdržati

Muž: Ovdje je sve organizovano. Ovdje su nas jako fino dočekali. Ovo je pod patronatom UNHCR-a i Španjolci su ovo držali. Ovdje je jedan hetoregen sastav i po godinama, i po obrazovanju, i po navikama. Nama nije loše. Najbitnije je to da smo opušteni, da psihički, duševno nismo ničim opterećeni, da ne strahujemo da će nam neko upasti. Upoznali smo neke ljude koji su isto iz tog dijela, iz doline Neretve, oko Mostara, iz Mostara, tako da nam nije toliko neobično kao da smo otišli negdje gdje nema nigdje nikoga.

Žena: Najviše je neobično što nam nisu djeca tu. Lani je bila prva godina kad su unuke došle iz Švedske. To je bila sreća. A ove godine je došla ćerka i zet. Onda je došao sin sa svojom porodicom. Svi smo bili tu, u ovoj sobi.

Muž: Nismo nikoga izgubili zbog rata. To je najvrednije. Kad neko nekoga izgubi za njega su svi ratovi završeni, sve je za njega svršeno Mi nismo i to nas drži. U našem stanu žive neki drugi. Ovi koji imaju tamo vlast, Hrvati. Hrvat je u našem stanu.

Ne bih se vratio. Ja sam teška srca napustio Mostar. Sad bi mi bilo još teže da ponovo odem u Mostar. Ja sam bio posle pet godina u Mostaru. Bio sam tri dana i na jednoj obali i na drugoj. Ali nema Mostar duše, nema Mostar ono što je bilo. Ja ni po koju cijenu ne bih živio tamo. Jedino taj stan u kome smo živili ja i žena, da ga nekako unovčimo, pa da nađem nekakav smještaj ovdje. Al da se vratim, da živim tamo, nema teorije.

Mi smo penzioneri, živimo onako, od danas do sutra. Nada nam je kad dobijemo pismo od djece i unučadi, kad se čujemo telefonom. Od jednoga do drugoga razgovora to nas kao drži. Tu imamo nekih prijatelja, poznanika koje smo upoznali iz doline Neretve, Mostara. Najgore je to što smo u neizvjesnosti. Ne znamo dokle ćemo biti u tom izbjegličkom centru, kad ćemo imati nekakav svoj smještaj. E, to je ono najgore.

Vrlo je teško reći zašto je bio rat u Bosni i Hercegovini, jer mi ne možemo da dokučimo sa ove pozicije. Je li to nametnuti rat sa strane, nečiji viši interesi nekih viših sila. Po meni, dok je postojala nekakva politička ravnoteža u svijetu, između Amerike i velikog Sovjetskog Saveza sa Varšavskim ugovorom, to je nekako funkcionisalo. Pošto sada Amerika kao jedna velesila, i Ujedinjene nacije, i Savjet bezbjednosti, i NATO komanduju svim, čiji je interes da se razbije Jugoslavija, da

se to raspadne, da se zavadu narodi. Ne bi rekao da je iznutra. Možda je i iznutra bilo trulo, dokle, kako?!

Žena: Svi smo gubitnici, sva tri naroda. Ništa ratom dobro nije došlo, ni za koga.

Muž: Mi smo ranije 45 godina živili u blagostanju. Svi smo skupa živili, pa nam ništa nije falilo. Išli smo gdje smo htjeli, radili smo šta smo htjeli. Bili smo slobodni. Pošto smo mi prosvjetni radnici, imali smo period ljetnog ferija kad nismo radili i mi bi prikupili nešto novaca pa smo sa djecom išli od mjesta do mjesta, bez obzira koja je republika. Mogao sam da parkiram kola u bilo kojem gradu u Jugoslaviji, da legnem na klupu da spavam, da prenoćim a da me niko ne dira. A sad ne smijem ispred kuće da izađem pa da legnem.

Žena: Sada opet, možemo živjeti u miru jedni pored drugih, a zajedno, ja mislim, vrlo teško.

Muž: Teško. Poslije svega ovoga što se desilo nema povjerenja. Uvijek postoji crv sumnje.

Žena: Jedni pored drugih uvijek ćemo živjeti i družiti se, silaziti, odlaziti, ali ono što naš narod kaže, svak sebi. To bi najbolje bilo. Ovdje bi davno bilo gotovo da to urade, al ovo je muka što nas nešto sve silom spajaju. To nije u redu. Meni niko ne smeta, ni jedan narod ne mrzim, nikome ne bi rekla ništa, ni uvredljivo, samo iz ovoga što smo doživjeli, najbolje bi bilo rješenje svak sebi, a da se družimo.

Bilo je primjera ljudi, i Muslimana i Hrvata, koji su bili ljudi, a vrlo je teško u ratu čovjek biti. Bilo je primjera da su, krijući od svojih komšija, nastojali bar da ti se javi fino. To je ono fino bilo.

Muž: Tad sam bio naivan, pa sam ostao u svom rodnom gradu. Sad da se zarati, sada bih, vjerovatno, išao negdje. Nešto bi činio da odem negdje, bilo gdje. Možda svojoj djeci sada koja su negdje, kad bi me primili.

Žena: Nekad pomislimo da nam je žao što nismo odmah otišli.

Muž: Bili smo državljani SFRJ, one Jugoslavije, a danas smo državljani, valjda, ove ovdje. Mi smo i prije bili Srbi, a i sada smo Srbi, jer tako me mati rodila. A sad, šta će ova Bosna i Hercegovina kao država, ako bude državljanstvo, onda ću biti državljanin njezin. Što se tiče religije, ja sam s tim davno raskrstio. Takav sam posao radio, ateista sam. Svugdje se sad malo više potencira religija, bez obzira na kojoj strani. I Muslimani sada više, i Hrvati, i Srbi. Taj ističe pravoslavlje, ovi katolicizam, ovi islam.

Žena: Svak ima pravo na svoju vjeru i treba da je poštuje. Ako ja poštujem svoju vjeru, onda poštujem i drugu.

Muž: Rat je imao uticaja na različite religije. Veliki uticaj.

Žena: Iskoristili su vjeru da bi narod zavadili.

Muž: Potreban je rad, rad i samo rad. Bez rada nema ništa, jer nama može međunarodna zajednica pomoć, ali koliko je to, dok se malo ne oporavimo. Masa inteligencije, masa stvaraoca koji su školovani ovdje, otišlo je vani. Otišlo je svugdje po svijetu, nema tu sada fundamenta, nema temelja onoga na kome bi moglo.

Žena: Pa i ovo što je ostalo, da ima mogućnost da se zaposli, da radi. Bilo bi bolje.

Muž: Ako smo situirani, ako smo ekonomski dobro stali, onda nećemo se ja i žena ni čuti baš puno. Neće dolaziti do problema. Tako i u državi.

Žena: Živjeli smo 50 godina i nikada više onako nećemo živjeti. Bilo ko da dođe na vlast, to se više nikad ponoviti neće. Nikada ne može biti bolje sada, nego što je bilo. Ne može meni to niko uporediti. To je period gdje smo mi najljepše godine proveli.

Muž: Što se tiče želja za vlastitu budućnost, to je zdravije. Da su nam zdrava djeca i da imamo neki mali kutak svoj, gdje možemo do kraja života da preživimo te staračke dane. Ovdje, u srpskoj republici, a ne bi se vratili u Bosnu. Mi smo sami, ali radi se o tome što smo već ovdje navikli posle tog rata. I druga stvar što smo se aklimatizirali. Podneblje nam odgovara, jer je isto kao u Mostaru. Dosta smo poznanika ovdje stekli. Mostar, ovakav kakav je sada, nema dušu. Grad ne čine objekti, zgrade, čuda, nego grad čine ljudi

Žena: Nije to više što je bilo, a ne može se nikad ni ponoviti.

Muž: Isto tako, ja ne bih živio ni u Srbiji. Ja sam kao dijete, četiri godine za vrijeme onog rata, bio tamo, pa nisam mogao mnoge stvari da podnesem. Eto, Srbin sam, a ne bih živio u Srbiji. To je drugi mentalitet, oni imaju druge rezone, oni drukčije zaključuju stvari.

Žena: Želja nam je da ne bude rata, da svi ljudi žive u miru. Da svi ljudi da žive u dobru, da se pazimo, družimo. Da se ovo sve smiri. Što da želimo nekome zlo?! Onda ga činimo i sebi.

Muž: Jer, najveće je zlo kroz istoriju bilo, što su se dijelili ljudi po vjeroispovjesti. A svi smo od krvi i mesa, a toliko različiti u tim nekim. To je zlo.

Kad bi mogla da Evropa bude kao jedna zajednica, jedna država. Kamo sreće da je tako, da ja mogu u svaki dio Evrope doći. Mislim ono, bez nekih problema. Jest da dijele jezici, ovo i ono, ali mogu se ljudi sporazumjeti. Svi smo mi od kosti i mesa, svi smo mi ljudi. To je to, kamo sreće da može tako da bude.

<< Nazad